

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויחי תשע"ג

"כל האומר ראובן חטא - אינו אלא טועה"

מה היה חטאו של ראובן?

יעקב אבינו אמר לראובן: "ראובן, בכרי אתה... יְתָר שְׁאֵת נִיְתָר עָז" (בראשית מט, ג). כבכור פני, ראוי היית להיות יְתָר על אחיך בכהונה ובמלכות, ולקבל פי שנים בנחלת א"י (אונקלוס שם). ואולם, "פָּחַז פְּמִים - אֵל תּוֹתֵר" (שם, ד). בגלל מידת פחזותך, לא תזכה להיות יְתָר על אחיך, ומעלות רוחניות אלו יתנו לאחרים. [כהונה - ללוי, מלכות - ליהודה, ופי שנים בנחלה - ליוסף (חלק אחד למנשה, וחלק אחד לאפרים)]. ובמה התבטאה פחזותך? - "כִּי עָלִיתָ מִשְׁכַּבֵי אֲבִיךָ" (שם), כפי שמסופר בפרשת וישלח: "וַיִּלְךָ רְאוּבֵן, וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֵהָה פִּילְגָשׁ אֲבִיו" (שם לה, כב).

והנה, חז"ל אמרו, "כל האומר ראובן חטא, אינו אלא טועה" (שבת נה, ב). והדברים תמוהים לכאורה: הרי בכתוב מפורש שראובן חטא, וגם יעקב מדבר על כך שראובן חטא. וא"כ, איך אומרים חז"ל, "כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה"? התירוץ לשאלה זו הוא, שחז"ל לא התכוונו לומר שראובן לא חטא כלל. כוונת חז"ל היתה רק לומר, שראובן לא חטא בַּחֲטָא הכתוב בו, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, אלא היה כאן חטא אחר, קל הרבה יותר.

מה היה, אפוא, חטאו האמיתי של ראובן? בגמרא מובאות כמה דעות בענין זה. לפי דעה אחת, ראובן ביקש לחטוא עם בלהה, אך למעשה לא חטא (שם). ולפי דעה אחרת בגמרא, אפילו מחשבת חטא כזה לא עלתה על לבו, וכל מעשהו היה, ש"בלבל יצועי אביו", ומנע את יעקב מלהיות באהל בלהה, בגלל חשבון של כיבוד אָם. "אמר: אָם אחות אמי (רחל) היתה צרה לאמי, שִׁפְתָּת אחות אמי (בלהה) תהא צרה לאמי"?! (שם) בשלמא רחל היתה מתאימה להיות צרה ללאה אמי, שכן גם רחל היא מן האמהות הקדושות, קאמי. אבל בלהה, שפחת רחל, גם היא תהיה צרה לאמי?!... אמנם בלהה היא צדקת, אבל לא כמו אמי. היא אינה נמנית בין האמהות הקדושות. מה שמניע אפוא את ראובן, הוא חשבון של כיבוד אָם. לכן הלך ובלבל את יצועי אביו.

[יתכן ששורש חטאו של ראובן, לפי פירוש זה, נובע מהמעשה שעשה לָבָן סבו. הרי בלילה הראשון של יעקב עם לאה, יעקב חושב שהוא נמצא עם רחל, ובאמת היתה זו לאה. הגמרא אומרת, שזו אחת מתשע מדות, בני תמורה (נדרים כ, ב), שאדם חושב שהוא נמצא עם אשה פלונית, ובאמת הוא נמצא עם אשה אחרת. היה פגם ביצירה של ראובן, ומזה נבע, שאח"כ הוא מזלזל בכבוד אביו, ומבלבל את יצועיו, כעין מה שעשה לבן סבו ליעקב].

מדוע אי אפשר לפרש שראובן אכן חטא עם בלהה?

אחת הראיות לכך שלא היתה עבירה של עריות במעשה בלהה, היא מתוך דברי התוכחה שאומר יעקב לראובן בפרשתנו. יעקב אומר: "ראובן בכרי אתה, פחי וְרָאשִׁית אוֹנִי... פָּחַז פְּמִים אֵל תּוֹתֵר, כִּי עָלִיתָ מִשְׁכַּבֵי אֲבִיךָ, אֵז חֲלַלְתָּ יְצוּעֵי עַלְהָ". מה פירוש "פָּחַז פְּמִים"? האם כל הבעיה כאן היא הפחזות? ! הרי היה צריך להוכיחו בלשון חריפה הרבה יותר: נואף! מושחת! טמא שבטמאים! אלא מוכח מכאן, שמעשהו של

ראובן לא פָּחַז עבירת עריות כלל, ולכן כל הטענה כלפיו היא רק, שהיה "פָּחַז פְּמִים"². היתה לך פחזות, ומידה זו שוללת את האפשרות שתהיה מלך או כהן. כי מלך, אסור שיהיה פחז כמים. צריך להיות מתון במעשיו, ולא לפעול עד שישקול בדעתו היטב מה טוב לָעָם³. למשל, ביציאה למלחמה, צריך לשקול היטב, האם כדאי בכלל לצאת למלחמה, ואם כן - איך לנהל אותה. זהו נושא שצריך בו שיקול דעת רב, ומלך שהוא פחז כמים, לא ישקול את הדברים עד הסוף. גם כהן אסור שיפעל בפחזות. עליו להיות מיושב היטב בדעתו, איך לעשות את העבודה ואלו כוונות לכיין בה, "וְלֹהֲבָדִיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֵל וּבֵין הַטְּמֵא וּבֵין הַטְּהוֹר" (ויקרא י, י) - בין עבודה קדושה למחוללת (רש"י שם). גם הכהונה וגם המלכות אינן ראויות למי שהוא פחז כמים, ועל כן מעבירים אותן מראובן, ומוסרים אותן לאֲחֵיו.

חשבתי, התחדש לי בימים אלה, שבאמת כן היה מלך אחד מבני ראובן. הושע בן אֵלָה, המלך האחרון של עשרת השבטים, היה משבט ראובן. כתוב על הושע בן אלה, "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה', רַק לֹא פָּמְלָכִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו" (מל"ב יז, ב). הוא היה יותר טוב מהמלכים הקודמים. אם כך, למה דווקא בימיו גלו עשרת השבטים? מסבירה הגמרא, שירבעם בן נבט העמיד שומרים בדרכים, למנוע מישראל לעלות לירושלים, וכך היה עד ימי הושע בן אלה. הושע בן אלה ביטל את השומרים הללו, ונתן רשות למי שרוצה לעלות לירושלים. גם בדברי הימים מפורש, שחזקיהו המלך [שתקופת מלכותו ביהודה חפפה בחלקה לתקופת מלכותו של הושע בן אלה בישראל] קורא לעשרת השבטים לעלות לירושלים ולעשות פסח לה' (דהיי"ב ל, א), וחלק מהם באמת הגיעו (ע"י שם, י-יא). הרי שבטלו השומרים שהושיב ירבעם על הדרכים, ואפשר כבר לעלות לירושלים. אלא שלמעשה, עשרת השבטים המשיכו לא לעלות לירושלים, ולכן דוקא אז הם גלו. כי עד אז היו אנוסים לא לעלות לירושלים, ועכשיו הם כבר לא אנוסים, ביטלו את מצנת העליה לרגל במזיד, לכן גלו עשרת השבטים דוקא בזמנו של הושע בן אלה (גיטין פח, א). חשבתי, שאם הושע בן אלה היה נוהג באופן אחר, לא רק היה מבטל את המשמרות, אלא היה גם מצוה על ישראל לעלות לירושלים, ואולי גם בעצמו עולה לירושלים - אולי היה מונע את גלות עשרת השבטים. אבל הוא "פחז כמים", משבט ראובן. לא חשב עד הסוף. אמר רק "לאיזה שירצו יעלו" (תענית לא, א), ולא ציזה במפורש לעלות רק לירושלים. לכן דוקא בזמנו, ובמידה מסויימת בגרמתו, גלו עשרת השבטים.

עוד ראייה שהביאו חז"ל לכך שלא היתה כאן עבירה של עריות מצד ראובן, שהרי בניו עתידים לעמוד על הר עיבל (דברים כז, יג) ולומר "אָרוּר שִׁכְבַּ עִם אֲשֶׁת אֲבִיו" (שם, כ). "אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארוור שוכב עם אשת אביו, ויבוא חטא זה לידו"?! (שבת נה, ב) ממילא מוכח מזה, שלא היתה כאן עבירה של אשת אב או של אשת איש אצל ראובן.

עוד יש להוכיח שלא היתה כאן עבירה של עריות, שהרי חז"ל אמרו על יוסף, "באותה שעה (שעמד לחטוא עם אשת פוטיפר) בָּאָתָה דמות

”לֵךְ לְבַדְדָּךְ חֲטָאתִי”

אז מה בכל זאת היה חטאו של דוד במעשה בת שבע? - אומרים חז”ל, שדוד ראה ברוח הקדש שִׁבַּת שבע ראוייה היתה לו מששת ימי בראשית⁵ (סנהדרין קז, א), ושעתיד לצאת ממנה מלך המשיח. והרי גם ממנו צריך לצאת מלך המשיח! ממילא הוא מבין, שהוא מוכרח לקחת לשם כך את בת שבע, ולהעמיד ממנה ולדות. וכיון שדוד כבר לא היה צעיר באותה שעה, הוא כבר מתקרב לימי הזקנה, הוא חושב לעצמו: “אם לא עכשיו אימתי? צריך לקחת את בת שבע בזריזות!” וטעותו היתה, שדחק את הקץ והקדים את המאוחר. ובלשון חז”ל - “אֶכְלָה פָּגָה”⁶ (שם). לא היה צריך להזדרז כל כך. הקב”ה היה שולח לו את בת שבע בכל אופן, ולא היה לו לנקוט אמצעים מיוחדים כדי להשיגה. אבל עצם המחשבה היתה נכונה, שצריך להעמיד משיח לישראל מבת שבע. ובנוגע להריגת אוריה אמרו חז”ל, שאוריה מורד במלכות היה, וחיוב מיתה (שבת נו, א. ועי’ רש”י ותוס’ שם, שנחלקו כמה התבטאה מרידתו. וילענ”ד גם בכתוב של הפסוק נרמו שאוריה מורד במלכות היה. אוריה אומר לדוד: “חַי וְחַי נִפְשֶׁךָ אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה” (שמו”ב יא, יא). “חֲתִיךָ - בְּיָד אַחַת. ללמדנו, שמשקל חיי המלך היה חסר אצלו. הוא אינו מחשיב מספיק את חיי המלך)). דוד שולח אפוא את אוריה “אֶל מוֹל פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַחַזְקָה” וגורם למותו. בכך הביא דוד על אוריה את העונש המגיע לו, והתיר לעצמו את אשתו למפרע [“כל היוצא למלחמת בית דוד, כותב גט כריתות לאשתו” (שבת שם)].

מה בכל זאת היה החטא בכל תכנית הזו? - חילול השם. “אֶפְסֹס, פִּי נֶאֱצַף נֶאֱצַף אֶת אֵיבִי ה’ בְּדָבָר הַזֶּה” (שמו”ב יב, יד) - נִתְּתָּ פֶתַח פִּי לְאֹיבֵי ה’, לומר שלא הרגת את אוריה אלא כדי לקחת לעצמך את אשתו. לא מבינים שהרגת אותו בגלל שהיה מורד במלכות. “היה לך לדונו בסנהדרין” (שבת שם), ואז כולם היו רואים שהוא נדון כמורד במלכות, ולא לשלוח אותו לְהִקָּרֵג בחזית המלחמה עם בני עמון, שבזה ניתן פתחון פה לאויבי ה’ לומר, שמשח אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל הוא שופך דמים ומגלה עריות, ואין לך חילול השם גדול מזה. זהו שאומר אח”כ דוד במזמור התשובה שלו: “לֵךְ לְבַדְדָּךְ חֲטָאתִי” (תהלים נא, ו). כלומר, לא היתה בהריגת אוריה ובלקחת אשתו עבירה בין אדם לחברו, אלא רק בין אדם למקום - עבירת חילול השם (וזה שמות קז, ב). זהו גם מה שאומר לו נתן הנביא: “וְאֵתוּ הַרְגָתָּ בְּתָרְבָּב בְּנֵי עַמּוֹן” (שמו”ב יב, ט). מהי ההדגשה “בְּתָרְבָּב בְּנֵי עַמּוֹן”? אמרו חז”ל, שבא הנביא לומר לו בזה, שהטענה כלפיו אינה על עצם מה שהרג את אוריה, שכן אוריה מורד במלכות היה, וראוי היה להרגו. הטענה היא רק על כך שהרג את אוריה בחרב בני עמון. שכן מנהג העמונים היה, שהיו חוקקים על חרבותיהם דיוקן של עבודה זרה שלהם, וכשהיו מנצחים, היו אומרים שהעבודה זרה שלהם היא שניצחה (וזה שמות קז, א). אינני יודע אם צריך לפרש את דברי דווקא כפשוטם, שהיה כתוב על חרב בני עמון שם של עבודה זרה. אפילו אם לא כתוב שם, הכוונה היא שכשגויים מתגברים על ישראל, הם אומרים: “יִדְגְנוּ רָמָה, וְלֹא ה’ פָּעַל כָּל זֹאת” (דברים לב, כז), והרי זה חילול השם נורא.

אמנם מצדו של היהודי, הריגתו ע”י נכרים יכולה הרבה פעמים להיות קידוש השם, כשהוא מוסר את נפשו למיתה למען כבוד שמים. אבל מצד הגויים, הרי זה חילול השם. הם רואים בזה כאילו ישראל נתונים למשיחה ח”ו, ויד אמנותם תקיפה. כשהרוגי הצלבנים מסרו את עצמם למות על קידוש השם, הם ודאי קדשו את השם. אבל מה אמרו הגויים? אמרו שאמנותם תקיפה ח”ו, ועוד מעט “נִכְתְּדִים מְגוּי, וְלֹא יִקָּרֵ שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד”, ר”ל. הם לא ראו בזה קידוש השם. עד היום הגויים מתבטאים: “איפה הקב”ה היה באושביץ?” אנחנו יודעים

דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון. אמר לו: יוסף! עתידין אחיך שיפתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם. רצונך שימחה שמך מביניהם? ! מיד פרש יוסף ולא חטא (סוטה לו, ב). והנה, גם ראובן נכתב על אבני האפוד. הוא לא הפסיד את חלקו באבני האפוד בגלל חטאו. ממילא יש מזה ראייה, שלא עשה עבירה חמורה כמו שיוסף עמד לעשות, אלא עבירה אחרת. לא של עריות.

בעל ‘הכתב והקבלה’ מביא ראייה יפה מלשון הכתוב עצמו, שלא היה שום מעשה של גילוי ערוה בין ראובן לבלהה. יש הרי הבדל בתורה, בין לשון הליכה ללשון ביאה. הליכה מציינת תמיד יציאה, וביאה מציינת כניסה. כשמה מצטוה לפגוש את פרעה על היאור, מחוץ לארמונו, נאמר לו: “לֵךְ אֶל פְּרֹעָה” (שמות ז, טו). לעומת זאת, כשנצטוה לפגוש את פרעה בארמונו, נאמר לו: “בֹּא אֶל פְּרֹעָה” (שם, כו; ט, א; י, א). והנה, במעשה בלהה נאמר “וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן” (בראשית לה, כב), ולא “ויבא ראובן”. משמע, שהלך ועשה דבר שנהוג לעשותו מחוץ לבית, ולא דבר שמקובל לעשותו בתוך הבית⁴. ועל כרחך שלא מעשה אישות היה כאן, אלא מעשה אחר - שהלך והשפיל את כבודה של בלהה, לומר שהיא רק “פִּילְגָשׁ אֲבִיו”, ולא אשתו, ואינה ראוייה למעמד הנכבד שניתן לה, להיות אשת יעקב. ופירושו “וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן” הוא - שהלך לחוץ, ואמר דברים אלו בְּפְנֵי פל, בחוצות. ופירושו “וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה” הוא - שהשפיל והוריד ו”השכיב” את כבודה (עי’ ב”הכתב והקבלה” שם)].

”אינו אלא טועה” - בהבנת כל התורה כולה!

בענין הלשון “אינו אלא טועה”, יש ששאלו, למה נקטו חז”ל לשון ארוכה, “כל האומר ראובן חטא, אינו אלא טועה”? למה לא אמרו בקצרה, “כל האומר ראובן חטא, טועה”? נראה לעניות דעתי, שחז”ל רצו לרמז לנו בזה, שהאומר “ראובן חטא” טועה לא רק בהבנת מעשה בלהה, אלא בכל גישתו לתורה הוא טועה! הוא “אינו אלא טועה” - בכל מקום ומקום שלומד בתורה! מדוע? מפני שכל התורה כולה מלמדת אותנו, עד כמה רחוקה הקדושה מן הטומאה, ועד כמה מדובר בשני הפכים קטביים, שעולם ומלואו מבדיל ביניהם, ואין שום אפשרות שידורו בכפיפה אחת. ואם כן, לא יתכן שאדם מצד אחד ישל בעבירה כל כך חמורה, ובתאוה כל כך שפלה, ומצד שני יכתב על אבני החושן והאפוד לזכרון לפני ה’ (שמות כח, יב; ושם, כט), להיות מליץ יושר על עם ישראל. מי שחושב שהדבר יתכן - אינו אלא טועה בהבנת כל התורה כולה. הוא אינו מבין כלל את התורה, ואת היסוד הגדול המונח בה, שקדושה וטומאה אינן הולכות יחד.

גם על דוד אמרו חז”ל, “כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה” (שבת נו, א), וגם כאן הפירושו הוא, שלא רק בהבנת פרשת דוד ובת שבע הוא טועה, אלא בהבנת כל התורה כולה הוא טועה. אמנם אי אפשר לומר שדוד לא חטא כלל, שהרי נתן הנביא הוכיח אותו על מה שעשה (שמו”ב יב), וגם דוד עצמו חיבר מזמור שבו הוא מתנדה ומבקש כפרה על מה שקרה (תהלים נא), אבל לומר שדוד חטא במה שמשמע מפשוטו של מקרא - בַּתְּצַוֵּת עֲרִיּוֹת וּבִשְׁפִיכוֹת דָּמִים - האומר כן אינו אלא טועה בהבנת כל התורה כולה. כי לא יתכן לצלול לתהומות של חטא וטומאה בלילה, ובבוקר לקום ולומר “חֲטָאתִי לֹא” (שם, יג), ולחזור להיות “מְשִׁיחַ אֱלֹקֵי יַעֲקֹב וְנִעְמִים זְמֵרוֹת יִשְׂרָאֵל” (שמו”ב כג, א) ששורה עליו שכינה כדי לחבר את ספר תהילים. מי שאומר כן, אינו מבין את הריחוק הגדול שבין הקדושה והטומאה, עד כמה הם אינם הולכים יחד. הוא אינו מבין מה זה חטא, ועד כמה החטא מרחיק את האדם מן הקב”ה.

שְׁפָתַיִם" (ישעיהו ו, ה), ומיד פָּרוּ לוֹ, כפי שמספר הנביא: "וַיֵּצֵף אֶלֵי אָחָד מִן הַשְּׂרָפִים⁸ וַיְבַדּוּ רֵצְפָה⁹, בְּמַלְאָקֵתִים לָקַח מֵעַל הַמַּזְבֵּחַ"¹⁰. הגחלת היתה כל כך לוחטת - במדרגה רוחנית כל כך גבוהה - עד שאפילו שָׁרָף, שהוא מלאך שכולו אש שורפת, לא היה מסוגל לאחוז בה, ומוכרח היה ליטול אותה באמצעות כלי¹¹. כלומר, הפגם בדיבורו של ישעיהו היה כ"כ דק, עד שאפילו למלאך לא היה מסוגל לאחוז בה בלא אמצעי (מכתב מאלהו ח"ב עמ' 283). ומה קורה? - "וַיֵּצֵף עַל פִּי וַיֹּאמֶר: הִנֵּה נִגַע זֶה עַל שְׁפָתַיִךְ, וְסָר עֲוֹנֶיךָ וַחֲטָאתֶךָ תִּכָּפֵר" (ישעיהו ו, ז). כלומר, "בהתעלות זו לבד - על ידי המגע אל בחינה העליונה ההיא (של הגחלת) - כבר ממילא סר הפגם" (מכתב מאלהו שם). מיד אח"כ שואל הקב"ה: "אֵת מִי אֶשְׁלַח וּמִי יִלְךְ לְנֹגֵי?" (ישעיהו ו, ח) כלומר: מי ילך להוכיח את ישראל? (רש"י שם) "וַיֹּאמֶר, הֲנִי שְׁלֵחְנִי!" ישעיהו מתנדב למלא את המשימה. בניגוד לנביאים אחרים, שמנסים להשתמש משליחות הנבואה - כמשה רבינו (שמות ג, יא. ועי' רש"י שם ד, י) וירמיהו הנביא (ירמיהו א, ו) - ישעיהו מתנדב מיד להיות נביא! צריכים להבין, שלהיות נביא המוכיח את ישראל, אין משמעות הדבר קבלת "לישי" או "ששי" בכל שבת. השליחות להוכיח את ישראל כרוכה היתה בסבל וברדיפות, כפי שאומר ישעיהו בעצמו: "גִּוְי נְתַתִּי לְמִפְּי וּלְחִי לְמַרְטִים, פְּנֵי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִפְּלִמּוֹת וְרִק" (ישעיהו נ, ו). קבלתי את שליחות הנבואה, למרות שידעתי שבכך הפקדתי את עצמי לקבלת מכות, למריטת זְקָנִי, וליריקות פְּפִנִי. ישעיהו מוכן לסבול את הרדיפות והיסורים הללו, כדי לנבא בשפתיו בשם ה'¹², ולתקן בזה את החטא שחטא בשפתיו. כך הוא עושה במשך שמונים שנה, לערך¹³, וכל זה בזמן שהמקדש קיים, ויש שעיר המשתלח, המכפר על עבירות קלות אפילו בלי תשובה (רמב"ם הל' תשובה פ"א ה"ב), וכל שכן עם תשובה, וישעיהו ודאי עשה תשובה, ואף על פי כן, לאחר כשמונים שנה - נהרג ישעיהו ע"י מנשה מלך יהודה ע"י פגיעה בפי, מפני אותו חטא קל שחטא בפיו, שְׁפִינָה את ישראל בכינוי בלתי מכובד¹⁴! (עי' יבמות מט, ב) כל תשובתו של ישעיהו, וכל הרדיפות והיסורים שעבר, ושמונים ימי כפורים שעברו מאז חָטָא, ושמונים שעירים שהוקרבו בהם - לא הספיקו לתקן ולמחוק לגמרי אפילו חטא קל כזה. כי לדרגה התחתונה של התשובה - קל מאד להגיע. "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד, כִּי פִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹת" (דברים ל, יד). אבל להגיע למדרגה העליונה, לשלמות התשובה, ושהחטא יעלם לגמרי - זה כבר קשה מאד. אפילו לצדיקים גמורים כמו ישעיהו הנביא, קשה להגיע לתשובה שלמה לחלוטין.

למה מתבטא הכתוב בחריפות על חטאיהם של אישי

התנ"ך?

והנה, אם ראובן ודוד (ועוד אחרים שמוזכרים בגמרא) לא חטאו בחטא החמור שנזכר בהם, כפי שמשמע מפשוטו של מקרא, מדוע

שהקב"ה היה גם היה באושביץ. הוא היה עם כל הנדכאים והנרדפים, ועם כל אלה שמסרו נפשם על שבת, ועל חסד, ועל שאר מצוות שבתורה. אבל הגויים אמרו, למה אלקים לא היה באושביץ? למה הוא לא הציל את היהודים? כשגויים הורגים יהודים, מצידנו זה קידוש השם. מצידם זה חילול השם. זו היתה טעותו של דוד, שלא התחשב מספיק, מה יאמרו אויבי ה' כתוצאה מצורת הריגתו של אוריה.

דעה נוספת בענין חטאו של ראובן

הזכרנו לעיל את דברי חז"ל - לפי דעה אחת בגמרא - שמה שנאמר על ראובן במעשה בלהה, אין לפרשו כפשוטו, וכל מה שעשה ראובן הוא, "שבלבל מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב". ואולם, יש גם דעה אחרת בגמרא, ולפיה ראובן אכן בא על בלהה (שבת נה, ב). ואולם גם לפי דעה זו צריכים להבין, שאין מדובר במעשה שנבע מתאוה שפלה ח"ו, אלא במעשה שנעשה מהטעם שהזכרנו לעיל - חשבון של כיבוד אָם. מחמת חשבון זה, הלך ראובן ועשה מה שעשה, כדי למנוע את אביו מלחיות עם בלהה.

ובכל זאת, לדעה זו, שראובן אכן בא על בלהה, גם אם נעשה הדבר שלא מתוך תאוה, אלא מתוך חשבון של כיבוד אָם, צריך להבין: איך מגדיר יעקב מעשה זה בלשון עדינה כל כך - "פָּחַז פְּמִים"? והרי יש כאן עבירת עריות, שהיא מעבירות החמורות שבתורה, ומאי נפקא מינה מאיזה מניע נעשתה?

התשובה לשאלה זו היא, שתוכחתו של יעקב לראובן (שהיתה בסוף ימיו של יעקב, על סף מותו), נאמרה לאחר שראובן עשה כבר תשובה על חטאו. ראובן ערך תעניות וסגופים כדי לכפר על חטאו (רש"י בראשית לו, כט), וחז"ל אף אומרים (ב"ר פד, יט), שזכה בגלל זה שֵׁצַא ממנו הושע הנביא שאמר: "שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֶלְקֵינוּ" (הושע יד, ב). ברור אפוא, מדוע לא הוכיח יעקב את ראובן על מעשה בלהה בלשון חריפה. שכן ראובן בעל תשובה היה, ואין מזכירין לבעל תשובה מעשיו הראשונים (ב"מ נח, ב).

מעתה יש לשאול להפך: אם עשה ראובן תשובה על מעשה בלהה, מדוע מוכיח אותו יעקב בכל זאת על מעשה זה (אם כי בלשון רכה)? הרי שב בתשובה, ומה עוד רוצים ממנו?

התשובה היא זו: נכון שראובן עשה תשובה. אבל תשובה שלמה שתתקן את קלקול החטא במלואו - איננה דבר קל כל כך. אמנם קל מאד לעשות תשובה, "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד, כִּי פִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹת" (דברים ל, יד), אבל התשובה היא כסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. קל מאד לטפס אל הדרגה התחתונה של הסולם, אבל קשה מאד להגיע לדרגה העליונה. ולכן, למרות שראובן שב בתשובה, ראה יעקב ברוח קדשו שעוד לא הצליח לנקות עצמו לגמרי מאותו חטא, ועל כן הוכיחו.

תשובתם של גדולי עולם, שלא הספיקה

הקושי להגיע אל קצה סולם התשובה, קיים גם אצל גדולי עולם. למשל, אדם הראשון. אדם הראשון עבר על "מצוה קלה" (שבת נה, ב) שהטיל עליו הקב"ה, שלא לאכול מעץ הדעת, וישב אחר כך מאה ושלושים שנה בתענית ובסיגופים (עירובין יח, ב), ונדאי הועילה לו תשובה זו לזכות לחיי העוה"ב. ואף על פי כן, למצב שהיה קודם החטא לא חזרנו. הגזירה שבני אדם ימותו בסוף ימיהם, קיימת עד עצם היום הזה, וכך גם גזרת "בְּזַעַת אֶפְיָךָ תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט) וגזרת "הַרְבָּה אֲרָבָה עֲבֹנֶיךָ וְהִרְבֵּן" (שם טז). גם ישעיהו הנביא חָטָא בחטא קל מאד. כינה את ישראל "עַם טָמֵא

נואם בחסד עליון, או יודע לומר שיעורים יפים או שיחות יפות וכיו"ב. הרי, שאותן מילים - "יודע לדבר" - משנות את משמעותן בהתאם לאדם עליו הן נאמרות. כך גם לגבי מה שנאמר אצל ראובן. המילים: "וַיִּלְךָ... וַיִּשְׁכַּב אֶת... פִּילְגֶשׁ אֲבִיו" (בראשית לה, כב), כשהן נאמרות על ראובן, מקבלות משמעות אחרת לגמרי מכשהן נאמרות על אנשים רגילים. לרום מדרגתו של ראובן, כשהוא חוטא בחטא קל, יחסית, כבלבול מצעי אביו - מעלה עליו הכתוב כאילו שכב עם בלהה (שבת נה, ב), ולכן כך גם נכתב עליו. והוא הדין והיא המידה לגבי שאר גדולי עולם.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

מתבטא עליהם הכתוב בלשון בוטה כל כך, כאילו חטאו בגופה של עבירה? שמעתי לבאר זאת במשל נאה שאמר הרה"ג חיים דב רבינוביץ ז"ל (בעל פירוש "דעת סופרים" על התנ"ך). וכך הוא אמר: אם נשמע אדם המתפארת בבנה, שהוא "יודע לדבר", כיצד נפרש את דבריה? הדבר תלוי: אם מדובר בתינוק בן שמונה חודשים, מסתמא כוונתה לומר שיודע כבר לומר "אבא". תינוק בן שמונה חודשים שיודע לומר "אבא", זה פלא ממש! ואם יודע לומר גם "אמא" - מי ידמה לו ומי ישוה לו. אבל אם לא בתינוק בן שמונה חודשים עסקינן, אלא באדם בן שלושים שנה, אז ודאי אין כוונת האדם לומר שהוא יודע לומר "אבא" ו"אמא". אם זה כל מה שבנה יודע לומר, היא לא תתגאה בו שהוא "יודע לדבר", אלא תרוץ איתו לרופאים ולפסיכיאטרים, או (להבדיל) למערת המכפלה, לכותל ולקבר רחל. אלא ודאי כוונתה היא, שבנה הוא

1. עי' מג"א (סי' ר"מ סק"ט), שהביא מספר "עשרה מאמרות" לרמ"ע מפאנו, שראובן היה באמת בן תמורה, ומפני זה לא נטל שבטו חלק בא"י, רק בעבר הירדן. ואולם המג"א עצמו סובר, והובאו דבריו במשנ"ב (שם בשעה"צ סק"ז), שראובן לא היה בן תמורה (ע"ש הטעם). [ועי' גם מה שכתב בזה ה"ערוך לנר" (יבמות לד, ב ד"ה בכיאה ראשונה) ע"פ דברי המהרש"א (שם). ועי' גם "בעלי הנפש" לראב"ד בשער הקדושה, שהביא בזה ב' דעות].
2. כעין זה הוכיחו בירושלמי (כתובות פ"ג ה"א), שהחטא הכתוב אצל בני עלי - "אֲשֶׁר יִשְׁכְּבוּ אֶת הַנְּשִׁים הַצְּבָאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד" (שמו"א ב, כב) - אינו כפשוטו, אלא היה קל הרבה יותר. (שלא מיהרו להקריב את קרבנותיהן, ועל ידי זה התעכבו בשילה ולא חזרו הביתה לבעליהן). ומהי ההוכחה לזה? ההוכחה היא מזה שהנביא מוכיח את בני עלי על עבירות קלות יחסית (שמו"א ב, כט), ולא מזכיר כלל עבירה של עריות. על כרחך שזה כל מה שהיה שם - עבירות קלות בלבד.
3. ועי' רש"י (שמו"א ט, יז) על כח האפוק והריסון שצריך להיות למלך, וממנו צריך להיות נאצל כח זה על כל העם.
4. ובאמת, אצל יוסף, שנאמר בו: "וַיָּבֵא הַפְּיֹתָהּ לְעֵשׂוֹת מְלֶאכֶתוֹ" (בראשית לט, יא), יש מחז"ל שדרשו, שהכונה היא, שבא לעבור עבירה עם אשת פוטיפר (סוטה לו, ב). וכתבו התוס': "נראה, משום דהוציא [הכתוב] בלשון ביאה, ויבא הביתה, קא דייק" (תוס' שם ד"ה לעשות). והיינו, מדלא קאמר "וילך" הביתה, שאז משמעות הכתוב היתה, שהלך לעשות שם דבר שנהוג לעשותו גם בחוץ.
5. והטעם שלא ניתנה לו מיד, מבואר בחז"ל, שכאשר רצה דוד לכרות את ראשו של גלית (לאחר שִׁהַרְגוּ), לא היה יכול, כי כובע הנחושת שהיה על ראש גלית (שמו"א יז, ה) היה סגור ומסוגר באין אפשרות לפתחו, ורק נערו של גלית, "נִשְׂא הַצְּבָה הַחֶלֶף לְפָנָיו" (עי' שם, ז), ידע איך לפתחו. וְנָדַד לוֹ דוֹד נָדַד לַתַּת לוֹ בַּת יִשְׂרָאֵל לְאִשָּׁה, כדי שיתפתח לו את הכובע, ופתח לו. אמר לו הקב"ה לדוד: "בנות ישראל אתה מחלק? ! חייך, אשתך נתונה לו" ! והיא בת שבע הראויה לדוד. כי הנער נושא הצנה - אוריה הַחֲתִי הִיא, והיה נכרי ונתגייר, [ולכן נקרא "הַחֲתִי"], ונתן לו דוד את בת שבע בת אליעם לאשה ("כלי יקר" שמו"א יז נא, בשם מדרש חז"ל; מובא גם ב"מרכבת המשנה" על הרמב"ם הלכ' איסורי ביאה פ"ג ה"ב).
6. ב"חשק שלמה" עמ"ס סנהדרין (קז, א) הביא מלקוטי הש"ס להארי" ז"ל, שחז"ל נקטו כאן מליצה זו - "שְׂאֲכֵלָה פְּגָה" - כי בלשון חז"ל נקראות התאנים "בנות שבע" (מעשרות פ"ב מ"ח), ולכן אמרו חז"ל על בת שבע, "שְׂאֲכֵלָה פְּגָה", דהיינו - תאנה שלא נתבשלה כל צרכה.
7. לדעת הרמב"ן הכוונה היא למעשה התשובה.
8. הוא המלאך מיכאל (ברכות ד, ב).
9. גחלת (רש"י), והוא כמו "רִשְׁפָה" בשי"ן ["רִשְׁפִּיהָ רִשְׁפִּי אֵשׁ" (שה"ש ח, ו)], כי אותיות זסשר"ץ (שמוצאן מן השינים) מתחלפות לפעמים זו עם זו (עי' רש"י ומצודות). וכאן התחלפה השי"ן בצד"י. ובמדרש אמרו: "רִצְפָה - רוץ פֶּה. רְצוּץ פֶּה לְמִי שֶׁאֵמַר דְּלוֹרִיא עַל בְּנֵי" (שה"ש א, ו).
10. הוא מזבח של מעלה, שמכאל עומד ומקריב עליו קרבנות (עי' מנחות קי, א). [ומה הוא מקריב? יש מי שאומר - נשמותיהן של צדיקים. ויש מי שאומר - כבשים של אש (תוס' שם ד"ה ומיכאל)].
11. ומבואר במדרש, שכלי אחד לא הספיק לו, וכשניסה ליטול את הגחלת במלקחת אחת - עדין היה נכוה ממנה! רק כאשר השתמש בשני כלים - מלקחת בתוך מלקחת ("מְלַקְתִּים") - אז הצליח ליטול את הגחלת (ילק"ש ישעיהו סי' ת"ו). [וזהו מפני שהאש שנטל השרף מעל המזבח "היה אש דשכינה, שהיא אש אוכלת אש (יומא כא, ב), ועל כן לא היה יכול השרף ליטול", למרות שגם הוא עצמו היה עשוי מאש (פרי צדיק, פר' פקודי אות ד')].
12. עי' רש"י (שמות ז, א) ורשב"ם (בראשית כ, ז), שנבואה היא מלשון "ניב שפתים".
13. אולי לא נרדף במשך כל הזמן הזה, שכן בחלק גדול מתקופת נבואתו היו מלכים צדיקים ביהודה - עוזיה יתם וחזקיהו - ואולם בחלק מתקופה זו מְלַךְ ביהודה אחז הרשע, ואז כנראה התקיימו הדברים האלו, ש"גִּיּוֹי נִתְּתִי לְמַפִּים" וכו'.
14. חז"ל, הם שמסרו לנו כן להדיא, שישעיהו נהרג מפני אותו חטא קל שחטא בפיו, "דאמר פְּתוּף עִם טְמֵא שְׂפִתָּים אֲנִי יִשָּׁב" (יבמות מט, ב). והנה, מנשה שהרג את ישעיהו, לא ידע (כנראה) שעל כך הוא נהרג. ובכל זאת, גם מנשה, דן והורג את ישעיהו בגלל חטא שחטא בפיו (לדעתו של מנשה) - שהיו נבואותיו סותרות את נבואתו של משה רבינו, וכמבואר בגמ' (שם). ואולם הגמ' מבארת מיד, שאין שום סתירה בין הנבואות, והכל מיושב. וכנראה טענתו של מנשה היתה, שישעיהו אמר את הדברים מעצמו, ולא מפי ה' (שהרי הם סותרים לדברי תורה). ואולי רצו בשמים לרמוז בזה לישעיהו לפני מותו, על מה הוא נהרג - על שאמר דברים מפי עצמו, ולא מפי ה'. [עי' רש"י (שם ד"ה נסורה לפומיה) שכתב: "ומשום הכי איענש לנסורי פומיה, משום דקרינהו לישראל עִם טְמֵא שְׂפִתָּים" מדעתו, שלא צוה לו הקב"ה, ולא מחמת תוכחה". ועי' גם "פרי צדיק" (פקודי אות ד') שבאר באופן אחר קצת].